FRANTIŠEK PASTRNEK

Rusíni jazyka slovenského

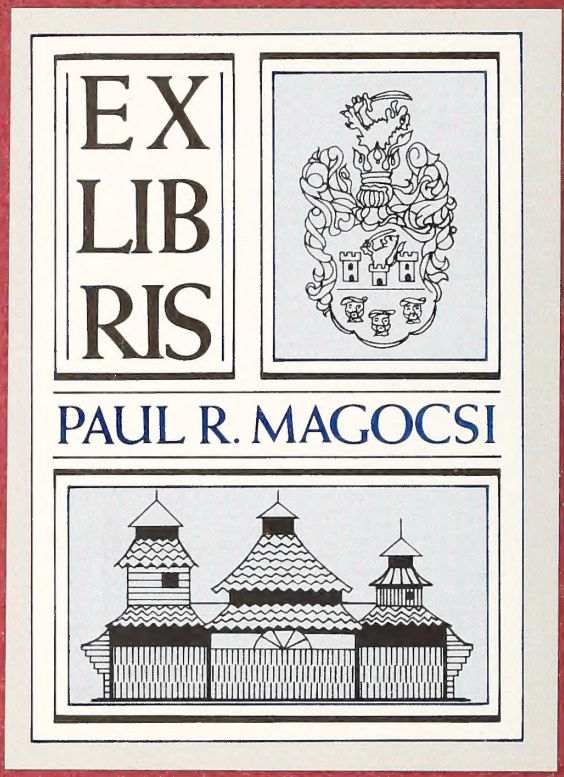
EX
LIB
RIS
PAUL R. MAGOCSI

СТАТЬИ

ПО СЛАВЯНОВѢДѢНІЮ.

Выпускъ I.

112882

ПОДЪ РЕДАКЦІЕЮ ОРДИНАРНАГО АКАДЕМИКА

В. И. Ламанскаго.

ИЗДАНІЕ ВТОРОГО ОТДѢЛЕНІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лин., № 12.

1904.

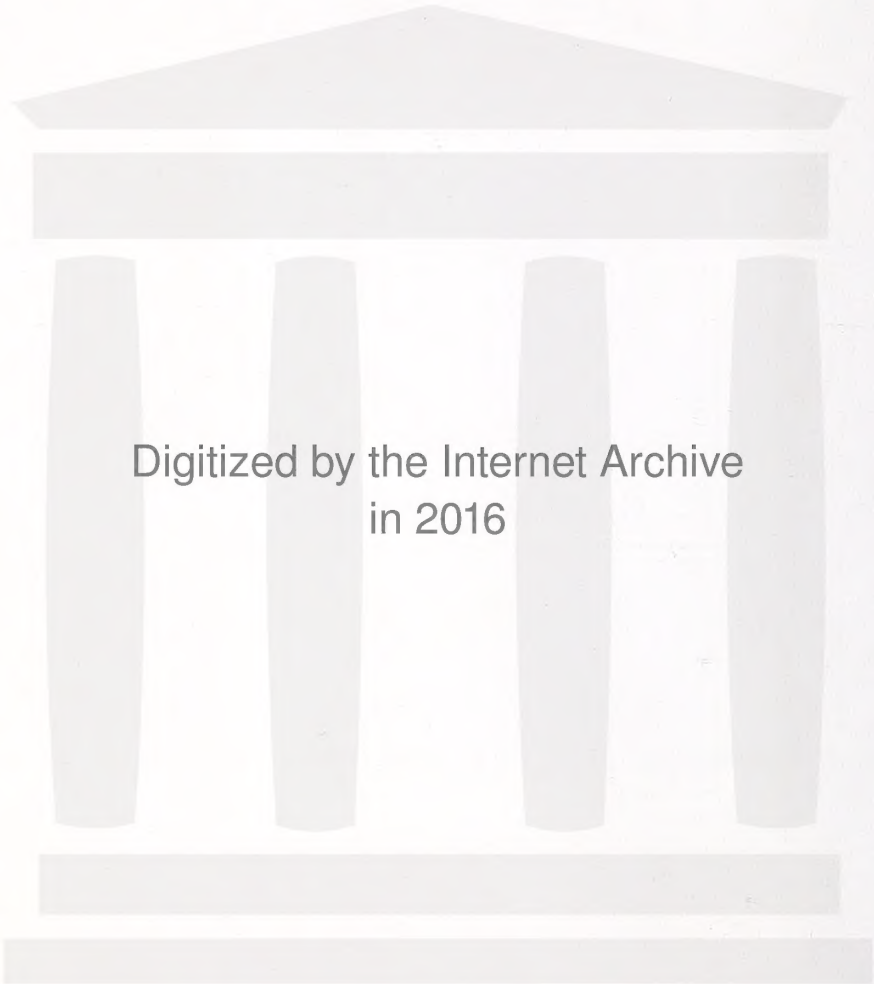
Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/rusnijazykaslove00past

Rusíni jazyka slovenského.

Odpověď panu Vlad. Hnaťjukovi.

Píše **Frant. Pastrnek.**

V jižních Uhrách, na dolní zemi, mezi rozmanitými osadníky, kteří přišli ze severních, horních krajin uherských, nalézáme též takové, kteří vypravili se asi před 150 lety ze středu národa uhersko-rusínského a dosud živého povědomí této své příslušnosti nepozbyli. Jsou to osadníci, usazeni ve stolici Báč-Bodrožské mezi Tisou a Dunajem, nejvíce v obcích Kerestúru a Kocuře. O původu, společenských poměrech, národnosti a obecném jazyce těchto osadníků poskytla ponejprve rozprava pana Vladimíra Hnaťjuka: Руські оселї в Бачцї (в полудневній Угорщинї), vydaná v Записках Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXII, zvl. otisk str. 58, vědomosti podrobné a spolehlivé, vystihující a předstihující všechno, co dříve o nich známo bylo. Ale tato rozprava, jež ponejprve přinášela hojné ukázky nářeční, byla zároveň podnětem, že obecná řeč těchto osadníků kerestúrských a kocurských vzbudila pozornost a na základě rozboru filologického označena byla za nářečí uhersko-slovenské čili uh.-slovácké. Stalo se tak ode mne (v Listech filologických, 1898, 404—406) a též od prof. Al. Sobolevského (Этнографическое Обозрѣніе, 1898, № 4, стр. 147—149). S tímto filologickým určením p. Vlad. Hnaťjuk nesouhlasí, nýbrž dokazuje v další rozpravě: Словаки чи Русини? (Причинки до вияснення спору про национальність західних Русинів), vydané opět v Записках Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XLII, zvl. ot. str. 81, že oni osadníci kerestúrští a kocurští jsou Rusíni nejen po národnosti ale i po řeči. Tento zajímavý výklad p. Hnaťjukův nebyl dosud předmětem věcného rozboru, ač otázka jest z mnohých příčin nemálo důležita a poučna. Mezi tím rozmnožil neunavný p. Hnaťjuk nářeční material sbírkou prosaických textů ze stolic: spišské, šaryšské a zemplinské v severních Uhrách, jakož i písní a popěvků z Kerestúru a Kocury, v knize: Етнографічні материяли з угорьскої Руси. I. Західні угорьско-руські комітати. II.

Бач-Бодрогський комітат. У Львові, 1900, str. 283. (Етнограф. збірник, вид. Етногр. ком. Наук. Тов ім. Шевченка, т. IX). Přibéřeme-li k tomu menší ukázky, které podal M. Vrabelj, máme nyní možnost, na základě materialu velmi hojného a zajisté též spolehlivého přistoupiti k řešení sporné otázky.

I.

Z rozpravy p. Hnaťjukovy: Словаки чи Русини? a z dokladů tam uvedených vychází na jevo, že osadníci Kerestúrští a vůbec Bačvanští, o které běží, jsou Rusíni, a to z těchto rozhodujících důvodů:

1. Sami se tak nazývají: Rusnàk, plur. Rusnàci, sami se považují za Rusíny, odmítajíce, že by byli Slováky, jež jinak, jako sousední osadníky, dobře znají.

2. Vyznáním víry náleží k církvi řeckokatolické (uniatské), nyní pod biskupství kříževské (Križevci v Chorvatsku), kdežto Slováci jsou evangelíci (nejvíce vyznání augšpurského) anebo římští katolíci. S touto příslušnosti církevní sonvisí, že mají tradicionelní literaturu ruskou, nikoliv slovenskou, dále že i ve školách se užívá knih ruských. Vliv církevní příslušnosti působí též, že se drží spisovné řeči (veliko-)ruské, odmítajíce «fonetiku».

3. Též kroj mají osobitý, rusínský čili rusnácký, a nikoliv slovenský čili slovácký.

4. Odchýlný prý od slovenského čili slováckého jest též jejich lidový typus.

Není tudíž pochybnosti, že tyto osadníky Kerestúrské a Kocurské a vůbec Bačvanské sluší považovati po národnosti za Rusíny čili Rusnáky.

A nyní vizme, do které skupiny nářečí slovanských náleží jazyk těchto Rusínů, ovšem pokud se o tom souditi může na základě ukázek uveřejněných předně od p. Vl. Hnaťjuka.

Nejdůležitější kriteria poskytuje tu stránka hláskoslovná. Hláskové změny jsou dílem dob různých. Srovnáním s ostatními jazyky slovanskými mohou tyto doby býti poněkud určeny. Tak vzniká chronologie změn hláskových, pro posouzení vzájemné příslušnosti a příbuznosti jednotlivých jazyků a nářečí velmi poučná.

1. Mezi změnami hláskovými starobylostí vyniká západo-slovanská proměna palatalisovaných zubnic *tj*, *dj* v sykavky *c*, *dz*. V textech Kerestúrských a Kocurských nalézáme tu zcela pravidelně *c*, *dz*: *cudzi l'udzi*, *cudza žena*, *cera* (dcera), kompar. *vece*, *vec*, *vecka*, *najvecej*, *pomoc*, *mocňijši*, *noc*, *nocka*, *po polnoci*, *nocuje*, *prenocuj*, *do peca*, *pot pecem*, *na holim pecisku*, *pl'eca*, *za pl'ecami*, *placa* (placení), partic. pract. *duša zatracena*, *pop šve-*

ceni, part. praes. *robjaci*, *chodzaci*, *pachňeca* (páchnoucí, vonící), *vandrujuci*, *suca*, *horuca*, verba iter. *viplacac*, *roskrucac*, *vracac*, *vodu pomucuje* — *serdeňko zarmucuje*, a jiné doklady; podobně jeví se *dz*, ač slov takových vůbec není mnoho: *medzi*, *žedza* (z pův. žęd-ja, stslov. žęžda), *rdza* (z pův. rъd-ja): *šabl'očku zardzavenu*, imperat. *povec* (povedz), plur. *povecce* (povedzte), partic. praet. *odredzeni* (od kmene ręd-), *ukrivdzena*, iterat. *viprovadzala*, *schadzali*, zvláště zřetelně v podst. jméně *na prechacku* (na prechádzku) a j. Pravidelnými střídnicemi jsou tedy *c*, *dz*. Vedle nich však vyskytují se v textech p. Hnaťjukových i jiné střídnice, ač jen ojediněle. Některé jsou církevne-slovanské, jako ve slovech *nužda*, *meždu*, *od naroždeňa*, *roždestvo*, *osuždenije*, iterat. *prechaždaju* 3. plur., též part. praes. *suščaja* (jsoucí), jež nalézám v jedné duchovní písni (Етн. мат. 126), a j. Původ těchto odchylných střídnic jest jasný; tato slova jsou knižného původu a nemohou býti doklady pro lidové nářečí. Jiného rázu jsou střídnice ruské, které se ojediněle též objevují. Některá z těchto slov činí dojem tvarů knižných, jako partic. *iduči*, *kujuči* v písni (Етн. мат. 145), která jest původu ruského a končí se těmito třemi řádky:

За óсмім пóлком голову схільęл.
Зазýльа льętáла над ньім куйýчі,
Дзівóчкі плакáльі зá ньім ідýчі.

Tu máme též zcela ojedinělé *holovu*, dále *polkom*, tvary rusínské, tak že ruský pramen této písně (ovšem nikoli bezprostřední) nemůže býti pochybný. Nicméně i v této písni čteme tvary, jako *vivedla* (vyvedla), *naimladša*, *zlatne piro*, *viprovadzala* a j., které jsou čistě slovenské.

Podobně prozrazuje knižný původ tvar partic. *patrajuči* v jedné duchovní písni (Етн. мат. 122); v jiné duch. písni čteme však *plačuci*, *lamajuci* (124).

Jinde (148) nalézáme popěvek o těchto dvou verších:

Мачóхі, мачóхі вішайце на сóхі,
А мойу мачóху на найвíшу сóху.

Tu máme tedy tvar *mačocha*, s ruským *č*, kdežto bychom jinak předpokládali, že lidový tvar jest *macocha*, s hláskou *c*.

Dosti často se vyskytuje adverbium *choč* a *hoč*, opět s ruským *č*, kdežto slovenský tvar zní *choc*, *hoc* (ačkoliv, — koli). Není lze rozhodnouti, je-li tvar s *č* čerpaný z lidové řeči či spíše z řeči knižné.

Ojedinělé jest *medži*, s rusínským *dž*, též v duchovních písních (121, 123); lidový ráz tohoto *dž* v nářečí kerestúrském (kocurském) není tím nik-

terak dosvědčen, neboť jinak nalézáme, jak již připomenuto, též tvar církev.-slov. *meždu* a lidový *medzi*.

Konečně připomenouti sluší srbsko-chrv. *opština* (obec).

S těmito střídnicemi v ukázkách p. Hnaťjukových srovnejme ještě stav v písničkách od M. Vrabelja (Русскій Соловей, Унгваръ 1890) se jevící. Co tu nalézáme? Opět *c*, *dz* nejčastěji: *cudzim* 119, *vecej* 122, 159, *pleco* 122, *slabu moc* 156, *prenocujem* 153, *ne chcem* 153, *chce* 122, *chceli* 106, *povracala* 157, *ne zarmucaj* 156, *povedz* 119, 123, *provadza* 151, *vyprovadzaj* 160. Vedle toho církevně-slovanské tvary *dšteru* 158, *dšteri* 121, *vedzeme ci pomoštnicu* 160, a dále tvary ruské: *do čužiny* 131, *do čužej čužiny* 164, *mačochu* 113, aderb. *choč* 130. Nalézame tudiž opět trojí střídnice: západoslovanské *c*, *dz*, církevně-slovanské *št*, ruské *č*, *ž*. Nepochybuji o tom, že lidové střídnice jsou *c*, *dz*, druhé pak že jsou původu knižného. O střídnicích ruských není lze tak určitě se vyjádřiti. Příslovce *choč* dokládá O. Broch též v ukázce Falkušovské (Studien 42), podobně předložku *meži* (44).

2. Druhá důležitá vlastnost nářečí kerestúrských Rusínů jest, že nemají t. zv. vkladného *l'*. Proto čteme v ukázkách p. Hnaťjukových inf. *odrabjac*, *zarabjac*, 3. pl. *zarabjaju*, *stavjaju*, praet. *naochabjali* (ponechali), *poochabjali* (přestali), *oblapjala*, *opravjala*, imper. *opravjajce* a j. Jen v duchovních písních nalézáme takové tvary, jako *na zemlju*, imper. *ňe zochabl'aj*, ale variant téže písně má *ňe ochabjaj*, dále 3. sg. *prijimljajet*, ale vedle toho též *podmovjajet*. Tyto ojedinělé tvary jsou tedy původu knižného. Podobně tvar jména srbského: sg. instr. *zos Serbl'ínom*, akk. *Serbl'ina*, vedle pl. nom. *Servijaňi*, *na Servijancoch*, *Serbi*, *Servija*. Není tedy pochybnosti o tom, že v lidové řeči kerestúrských Rusínů t. zv. *l'* epentheticum vůbec není. Pan V. Hnaťjuk ovšem namítá, že to jest zjev, který se vyskytuje v mnohých a mnohých nářečích haličských, ba i v jazyce literarním, avšak dokladů pro takové tvrzení neuvádí, domnívaje se zajisté, že věc jest obecně známa. V tom jest malé nedorozumění, zaviněné ostatně mluvnicemi, jež nečiní rozdílu mezi: a) starým, ať tak dím, historickým *l'* epenth. a b) pozdějším vývojem. Tak na př. uvádí M. Osadca (Грам. рускаго яз., 3. изд., 1876, str. 24) mezi náležitými doklady pro *l'* ep., jako земля, ловлю, любленый, též pozdější здоровлье a dodává v poznámce, že v haličském nářečí se *l'* epenth. «vynechává»: 1) pravidelně v 3. os. množ. č. робятъ, 2) často též v 1. os.: робю, 3) v slovech: здоровье. Ale v prvním a druhém případě neběží o původní stav, nýbrž o pozdější vývoj, zajisté obmezený na určité tvary a určitá nářečí, a jen v druhém případě (робю, любю, ловю) máme před sebou zánik starého, historického *l'* epenth., jehož příčiny a rozsah by náleželo správně vyložiti. Podobně obmezuje se Miklosich (Vergl. Gram. I, 1879, 449) na

některé doklady odchylné, aniž by jich náležitě třídil. Víme, že hlavním pramenem byla Miklosichovi právě mluvnice Osadcova. Ale ani výklady E. Ogonowského (Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg, 1880, str. 79) neposkytují správného obrazu o vsutém *l'* v rusínštině, tím méně ovšem V. Naumenkův přehled (Обзоръ фонетическихъ особенностей малорусской рѣчи, Кіевъ, 1889, str. 41), ač jinak skutečný stav dobře jest tu vystižen. V mluvnici Smal-Stockého a Gartnera (Руска граматика, Львів, 1893, str. 22) správně se sice poukazuje na to, že jest úkolem historické čili porovnávací mluvnice, vyložiti zdánlivé nesrovnalosti v užívání *l* epenth., ale výklad vlastní se nepodává, ač po mém mínění snadno by podán býti mohl. V nářečí kerestúrských Rusínů není vůbec žádného *l'* epenth. — oněch dokladů knižných, jako *na zemlju*, mohu tuším právem nedbati — ani původního (historického) ani pozdějšího; a to jest stav, jakého nenalézáme v žádném rusínském nářečí. Pan V. Hnaťjuk poukazuje na některá nářečí, v nichž *l'* epenth. prý se mezi retnice a samohlásky praejotované nevkládá. Jest zapotřebí povšimnouti si těchto nářečí blíže. Na prvním místě uvádí se tu nářečí haličských «Zamišancův», které popsal Jv. Verchratskij (Зап. наук. товар. ім. Шевч., III, 1894, 153 sl.), jenž skutečně praví (p. 168), že v tomto nářečí *l'* se nevsouvá, dokládaje: робю, любю, любят, копю, копят, сыпю, сыпют, любеный, зробеный. Avšak touto poznámkou p. Verchratského věc není odbavena. V připojených ukázkách nalézám: під землю 184 a v slovníčku nacházím: граблы 192, коноплы 196, коноплячок 196, скопленый баран 205, ovšem čtu též v ukázkách 1 sg. любю 187, утопю ся 187. Z toho je viděti, že v nářečí Zamišanců nevymizelo *l'* epenth., nýbrž jen částečně zaniklo, vlivem tvaroslovné analogie a též nářečí polských, které Zamišance obklopuje. Verchratskij sám připomíná, že nářečí Zamišanců náleží do skupiny Łemkův, jichž mluvu popsal obšírněji v Jagićově Archivu XIV (1892), 587 sl., XV (1892), 46 sl. a XVI (1894), 1 sl. Tu praví správněji (XV, 64—65), že *l'* se někdy nevsouvá, jindy však vsouvá; z uvedených dokladů vychází na jevo, že opomenuté *l'* epenth. obmezuje se na 1 sg., na př. терпю, любю, a na part. praet., na př. любеный, tedy na tvary, v nichž tvaroslovná analogie i v jiných slovanských jazycích způsobila zánik původních změn souhláskových. Také při popise nářečí «dolivského» (Зап. Шевч. XXXV—XXXVI) praví Iv. Verchratskij (p. 46), že po retnicích nevyskytuje se *l'* epenth., dokládaje tvary 1 sg. робю a partic. praet. зроб'ено; nicméně i zde nalézám zachované tvary, jako земле 25, зо землы 29, по-під землю 93, кроплы 23, коноплы 44, конопля 52, притрефлее сьі (= притрафляе ся) 15, na důkaz, že zánik epenth. *l'* ani v tomto nářečí není všeobecným. Uhersko-ruská nářečí s pohyblivým přízvukem z okolí Munkačeva, které popsal Iv. Verchratskij (Зап.

Шевч. XXVII—XXX, ve Lvově, 1899), uvádí tu p. Hnaťjuk neprávem; v těchto nářečích je *l'* epenth. velmi důsledně zachováno a značně rozšířeno: здоро́вля, ве́рбля, жереб.ля́, Словля́к plur. Словлякы́ (str. 39). Jinak je tomu v uh.-ruských nářečích s přízvukem stálým, které popisuje Jv. Verchratskij v druhé části svých Знадіб для пізнаня угорско-русских говорів (Зап. Шевч. XL—XLV, y Львові, 1901). To jsou nářečí severních částí stolic šaryšské a zemplínské. Iv. Verchratskij (str. 11 a 47) praví sice, že *l'* epenth. v mnohých obcích se nevyskytuje, nýbrž že se vyslovuje: робю, выробеный a pod. Nicméně máme tu opět důkazy, že obce s nářečím rusínským zachovaly *l'* epenth. a pokud nastala změna, že jest pozdější a způsobena tvaroslovnou analogií a sousedním vlivem jazyka slovenského. Takové důkazy poskytují hojné ukázky nářeční. Vezměme na př. obec Чертыжне (mad. Csertész), snad nejsevernější ve stolici zemplínské. Máme odtud ukázky prosaické dvojí: jedny ve sbírce p. Hnaťjukově (Етногаф. матер., 3—21), druhé v rozpravě Iv. Verchratského (Знад. II, 158—164), tedy velmi hojné. Nářečí jest dosti čisté, vlivy slovenské jsou poměrně slabé. Pročetl jsem tyto texty pozorně a vidím, že jest tu *l'* epenth. vždy na svém místě: *zeml'a* (Етн. мат. 17), *na zeml'u* (7, 14, 19), *po zeml'i* (3), *zo zeml'i* (6, 8, 19), *do zeml'i* (18, 19), dále z pozdějšího vývoje: *sklepl'iňa* (14, 15), 3 pl. *ne robl'at* (10), *zhubl'at* (16), kdežto v 1 os. není ve slově *potrafju* (19). Podobně v ukázkách Iv. Verchratského: *na zemlju* (II, 152, 157, 162), *po zemlju* (152), *zhublene* (157), 3 pl. *lamljut* (149), a pozdější *zrobljat* (152, 153), *robljat* (155).

Z toho všeho vysvítá, že *l'* epenth., jmenovitě staré či historické, jest dosud charakteristickou známkou rusínských nářečí; částečný jeho zánik, jenž vyskytuje se tuším v nářečích západních, v sousedství polského a slovenského jazyka, postupuje podle tvaroslovné analogie a jeví se zvláště v partic. praeteriti, dále v 1 osobě sing., též v iterativních slovesech.

Do nářečí slovenských *l'* epenth. nikde neproniklo.

3. Všem veliko-ruským, bělo-ruským a malo-ruským nářečím společny jsou útvary hláskoslovné *torot*, *teret* za praslov. *tort*, *tert*, kdežto v nářečích česko-slovenských s touže důsledností se jeví útvary *trat*, *trět*. Také uhersko-rusínská nářečí drží se vesměs «plnohlasných» útvarů, jak jsem vytkl již v Jagićově Archivu XVI, 501. (Srv. O. Broch, Weitere Studien, Kristiania, 1899, p. 57). V textech kerestúrských a kocurských není žádných «plnohlasných» tvarů. Ojedinělé *holovu* (Етногр. мат. p. 145) v písni vysvětluje se vzorem ruským, právě tak jako ojedinělé tvary *mloda* (161) a všeobecné *chlop*, *chlopci* vlivem polským. Pravidelné tvary v textech kerestúrských a kocurských jsou *trat*, *trět*: *mladi*, *slama*, *chlapci*, *drevo* a t. d. Dokladů tuším uváděti není třeba. Pan Hnaťjuk nepopírá, že takový

jest stav v nářečí kerestúrském a kocurském. Nicméně snaží se jej vysvětliti jinak, totiž jako «zbytek jazyka staroruského». Než to jest výklad poněkud mylný. Domnělé «staroruské» tvary jsou vlastně církevně-slovanské, tedy původem jiho-slovanské. Do nejzápadnějších nářečí rusínských, zvláště uhersko-ruských, vnikla některá slova takového tvaru z téhož církevně-slovanského a zároveň knižného jazyka; jiná však jsou tu původu slovenského. Není nesnadno ustanoviti v každém jednotlivém případě, odkud slovo pochází. Nalézáme-li na př. v nářečí marmarošském (Iv. Verchratskij, Ueber die Mundart der Marmaroscher Ruthenen, Stanislau, 1883, p. 17) rčení: побы́то вóрогув на прах (die Feinde wurden gänzlich aufgerieben), je to zajisté původu literárního (прах tudíž tvar církev.-slov.), kdežto lidový útvar se jeví ve rčení розтéр довгáн (тютюн) на пóрох (er zerrieb seinen Rauchtabak zu Staub). A podobně ukazuje zvláštní význam a způsob užívání, že druhotvary toho nářečí: враг, глава, глас, предок jsou literární, kdežto lidové tvary jsou ворог, голова, голос, передок. Při popise jiných nářečí Iv. Verchratskij nepodal takových poučných výkladů; nicméně není pochybnosti, že v nářečí západo-haličských Lemků (srv. Archiv XV, 50), dále v západních nářečích uhersko-ruských (srv. Знадоби I, 24; II, 35) tvary *trat*, *třět* jsou více původu slovenského.

4. Změna původní slovanské skupiny *dl* v *l* je zajisté znakem nářečí rusínských vůči slovenským, které skupinu *dl* zachovávají. Některé rusínské mluvnice neuvádějí žádných odchylek (srv. Osadca, str. 27; Naumenko, str. 81; Smal-Stockij — Gartner str. 15), v jiných nalézáme též odchylky, na př. jідлó (Speise), падлó (Aas), сыідлó (Sattel) ve Studiích Ogonowského (str. 92), *jidło*, *bodło* (Spiess), *bodłyna* (Stachel), *bodłyvyj*, *midłenje* (Flachsbrechen), *padło*, *padłyśko* (Aas), *śidło* (Sattel), gen. *jadłôvća* (jalovce), *pavydło*, *povydła*, temné *kódło* (Gezücht) v mluvnici Miklosichově (V Gr. I² 448). Tu jest tedy uvedeno odchylek poměrně hojně, ovšem dialektických, ale není vždy přesně udáno, z kterého nářečí tyto doklady jsou. Podobně počíná si p. Hnaťjuk; řada jeho dokladů pro *dl* jest ještě delší: ковáдло, кодло, жрідло, підло, падло, падлина, згірдливо, сїдло, сїдлати a t. d., ale odkud, z kterého nářečí tyto odchylné doklady čerpány jsou, to se nám neprozrazuje. A přece všechno záleží na otázce, nejen v kterých slovech, ale hlavně v kterých nářečích skupina *dl* se objevuje. Některá slova jmenují se zde neprávem, zvláště **sedło*, snad i **padło*, jiná jsou temná, jako *kodło* (Geschlecht, Gezücht), jiná jsou utvořena později, jako *povydła* (= *pověd-la* za starší *po-vědě-la*), jiná konečně jsou přejata z polštiny (srv. *midłenje* pol. *międ̨lenie*), po případě ze slovenštiny, což někdy není lze rozhodnouti. Do této skupiny náleží slova, která p. Hnaťjuk uvádí z rozprav Iv. Verchratského, tykajících se nářečí uhersko-ruských, jmeno-

vitě: ядловиц (Wachholder Iuniperus communis podle pol. *jodła* čsl. *jedla jedle* = Tanne), ядлівчак (Wachholderdrossel Turdus pilaris), мыдло (Seife čsl. *mýdlo mydlo*) мыдліті (čsl. *mydliti* seifen), srv. Знадоби II, str. 51. Takových dokladů uvádí ostatně Iv. Verchratskij z uhersko-ruských nářečí mnohem více: быдля (Vieh, pol. *bydlę*), джвірадло (Spiegel, pol. *zwierciadlo*) a j. Знадоби II, 227, 236 a t. d. Některá slova uvádí p. Hnaťjuk neprávem. Tak jmenovitě: sg. рудель pl. рудлы (Röthling Ruticilla, z Krempachu v severní Spiši) — to bude slovo cizí, asi německé; adj бодливый je z **бодьlivyj*; дудла (Baumhöhle) bude snad jen dialektickou obměnou slova *duplja* a pod. (Знадоби II, 56, 64, 76). Ale jakkoliv se tato jednotlivá slova nářečí uhersko-ruských vysvětlí, o tom nemůže býti pochybnosti, že původně skupení souhláskové *dl* v jazyce ruském podléhalo změně v *l*. Tak na př. neuvádí Verchratskij z nářečí Lemků žádné odchylky; naopak tvar сыѣо za obecné сідло, pol. *siodło*, č. *sedlo* Sattel, dodávaje, že łemkovský tvar jest tudíž vlastně rusínský (Arch. XV, 72). Z nářečí Zamišanců nepřipomíná Verchratskij žádné odchylky (Записки III, 170 sl.), ani z nářečí dolivského (Зап. XXXV), ani z nářeěí marmarošského (Ueber die Mundart der Marm. Ruth., 24). V nářečí kerestúrsko-kocurském máme naopak vždy *dl*: *kridlo*, *z jadlovoho dreva*, *do bradla*, *žverkadlo* (zrcadlo), partic. *pojidl'i*, *žedli* (sъněd-li), *privedli*, *ukradli*, *spadla*, *spredla* (sъ-pręd-la), *ohl'adla*, *povedli*, *otpovedli* (po-věd-ě-li), též ve slově *modl'ic*, *modl'il* (= prosil, ve významu srbsko-chorv.), *vimodlili* a j. Životní síla skupiny *dl* jeví se zvláštně ve slově *žedl'arski* = žel'arský (srv. slovenské *želiar* Inwohner, Häusler): *žedl'arski dzivki*, *v žedl'arskej chiži*. Odchylná slova jsou ojedinělá: *mol'ba* podle církevního jazyka, *nasel'ic* snad z původní zásoby rusínské.

5. Významná vlastnost východních nářečí uhersko-slovenských jest mladší palatalisace zubných *t*, *d*. Je to změna, která zasáhla nářečí česko-slovenská tam, kde bezprostředně sousedí s polštinou, v severovýchodní Moravě, ve Slezsku a v severních částech stolic uhersko-slovenských. V nářečích slovenských ve Spiši, Šaryši a Zemplíně jeví se tato změna v tom, že každé *ť* a *ď* t. j. každé *t* a *d* před úzkými čili palatalními samohláskami ь, *e*, *ě*, *ę*, *i* přechází v *c* a *dz*. V lidovém jazyce kerestúrsko-kocurském máme tudíž důsledně: inf. *vožic* (voziť), *bivac* (bývať), *isc* (jíť), *pojsc* (pojíť), *prisc*, *dojsc* a t. d., *pejc* (pět), *dvacec*, *dosc* (dosť), *mac* (máti), *ocec* (otec), *ceňše* (tenší), *dajce* (dajte), *ceplota*, *ceško* (těžko), *cahali* (ťahali), *vicahli* (vytiahli), *ucali* (uťali), *pricisli* (pritiskli), *treci* (tretí), *cicho* (ticho), *z veľku radoscu* a t. d.; *dzeň* (deň), *hodzen* (hoden), *l'udze*, *pejdzešat* (padesát), *dzešatok*, *pojdze*, *u vodze* (ve vodě), *z dzecmi*, *dzecko*, *dze* (kde), *hodzina*, *vodzelo* (vodilo), *dzirki* (dírky), *nadzala kudzeľ* (nadiela kúdel), *dzijakovi*, *čeľadz* a t. d. Odchylky nejsou četné a vysvětlují se snadno rozmanitým vlivem knižným:

tercha (ťercha, ťarcha), *uterchovana chudoba*, *pan učitel'*, *ďabol*, *prijatel'*, *Maďare*, *zvoditel'* (svůdce), *na ohňanej ladi* (na parníku), *na ohňanu laďu* (na parník) a j. Zvláště v duchovních písních je odchylek více: *najdete*, *ďiti* a j. Vlastní rusínská nářečí této proměny neznají. Pan Hnaťjuk sám uznával dříve (srv. rozpravu jeho Русини Пряшівської епархіі і їх говори, Зап. Шевч. XXXV), že toto «dzekání» a inf. na —*c* jsou charakteristickými známkami jazyka uherských «Slovjaků» t. j. takových Rusínů, kteří mluví dialektem «slovenským». Tito «Slovjaci», mluvící «slovensky», liší se sice od vlastních «Slováků», kteří mluví «slovácky», avšak příčinou toho rozlišování není různost nářeční (ač i po té stránce jsou některé zvláštnosti), nýbrž spíše povědomí, jež se prýští z různosti náboženského vyznání. «Slovjaci» jsou vlastně, což uznává v této rozpravě též p. Hnaťjuk, poslovenštělí Rusíni, vyznáním «uniaté». Od tohoto, podle mého přesvědčení zcela správného stanoviska, odchyluje se poněkud pan Hnaťjuk v rozpravě «Словаки чи Русини?», chtěje váhu oné různosti oslabiti poukazem, že změna měkkého *ť* v *c*, velmi zřídka prý i *ď* v *dz* se vyskytuje i v jiných rusínských nářečích. Všimněme si oněch nářečí, na které p. Hnaťjuk poukazuje. Tu jest především nářečí «dolivské» v Haliči, v kterém se objevují tvary; цьóта (teta) — pol. *ciotka*, по хребцьí — pol. *po grzbiecie*, цьма — pol. *ćma*, цьмук (Nachtfalter, phalaena) — pol. *ćmuk* (Karłowicz, Sł. gw. pol. I), srv. Verchratskij p. 42—43; kdož by o tom pochyboval, že jsou to slova z polštiny převzatá? Podobně nalézáme v nářečí «łemkovském» v Haliči: цьма, цма, plur. госцьі, adv. хоц, хоц-де (irgendwo), рип — pol. *rzyć* (Verchratskij, Arch. f. slav. Phil. XV, 61), v nářečí haličských «Zamišanců» opět хоц, dále дзецко (Зап. Шевч. III, 167, 171). To jsou vesměs ojedinělé zjevy, jakési cizí živly, které obecným stykem vzájemně do lidové řeči vnikají. A tak je tomu též v rusínských nářečích na území uherském. Ta, která se stýkají bezprostředně s polskými a slovenskými, mají tu opět: цма, хоц, рыц, мацери душка (Quendel), též цанистра (Tornister, lat. canistrum), счина (murus) z původního сціна — pol. *ściana* (Verchratskij, Знадоби II, 45); ona však, která jsou vzdálenější, dále na východ položena, neznají těchto proměn, z těch Verchratskij žádných dokladů neuvádí (srv. Знадоби I, 35; Ueber die Mundart der Marm. Ruth., 22). Není lze tuším pochybovati o tom, že tyto ojedinělé případy z pohraničných nářečí neruší obecného pravidla, jež se jeví v zachování měkkých *ť*, *ď*. Důsledná proměna v *c*, *dz* v nářečí kerestúrsko-kocurském, ve spojení s ostatními mluvnickými jevy, jest tudíž znakem východo-slovenským.

V této souvislosti náleží mi ještě vysloviti se o běloruštině. Pan Hnaťjuk obrací totiž pozornost — ovšem na jiném místě (str. 22) — na zřejmou prý podobu nářečí bačvansko-ruských s běloruskými a otiskuje též

ukázku běloruskou, anižby blíže naznačil, v čem tato do očí prý bijící podoba se projevuje. Snad pomýšlí v první řadě na důsledné *c*, *dz* za měkké *ť*, *ď*. V té příčině se obojí nářečí shodují, právě tak, jako na př. největší část nářečí slezských, která přece náleží ke skupině československé. Tato podružná změna nerozhoduje sama o sobě o příslušnosti k západoslovanským, po případě ruským nářečím, jelikož jest obmezena na určitý kruh nářečí pohraničných a nemůže vyvážiti oněch zakladních znaků, které pronikají celou soustavu jednotlivých jazyků. Běloruština, částečně ukazuje to též krátky text od p. Hnaťjuka uvedený (str. 23), má důsledné *č*, *ž*: ў ночe (v noci), не хочу (str. 23), чужбинà (Nosovič, Словарь); *l'* epenth.: subst. кýпля, inf. купля́ць, partic. кýпленый (Nosovič); *ere*, *oro*, *olo*: на перóд, дорóга, праполóхаўce (str. 23). Tyto tři znaky stačí úplně, aby rozhodly o příslušnosti běloruského nářečí ke skupině ruské, a není třeba uváděti znaků dalších. Na této příslušnosti nemění podružné *c*, *dz* nic, tak jak nemění nic na příslušnosti určitých nářečí k celku československému.

6. Podobný relativní význam v nářečí kerestúrsko-kocurském má změna souhlásek *s*, *z* v *š*, *ž* před úzkými čili palatalnými samohláskami a souhláskami: *paše* (pase), *šedňu* (sednou), *šeno* (seno), *košic* (kosiť), *u jišeňi* (v jeseni), *še* (se), *zaš* (zase), *mešac* (měsíc), *šľibodno* (svobodno), *krašňi*, *na švece* (na světě), *ošmejana*, *zašpevali*, *poštred* (prostřed) a t. d.; *u žeme* (v zemi), *žemička*, *na draže* (na dráze), *voželi* (vozili), *vožic* (voziť), *u͡žal* (vzal), *žedli* (sъn-ědli), *vežňu* (vezmou), *zamaržňi* (zamrzne), *hrožňe* (hrozně), *vežme* (vezme) a t. d. Odchylek je tu málo: *kositba*, *do dnes* a pod. Pan Hnaťjuk nenamítá nic, ale uvádí doklady z jiných nářečí rusínských, chtěje patrně říci, že tato změna není neznáma v rusínštině. Vizme, jak se věc má. V nářečí haličských Zamišanců nalézáme několik případů na př. шклянка — pol. *śklanka*, шрібцо, шрібный — pol. *srebro* z pův. *śrebro*, dial. *strzybu͡o* a j., лящівка (Cantharellus cibarius Eierpilz), коштур (železem okovaná hůl) (Verchratskij, Зап. Шевч. III, 166); podobně v nářečí haličských Lemků: шкўо (pol. dial. szkło), гушлі (pol. gęśli), шадый (pol. szady) a j. (Verchatskij, Arch. XV, 56—57); ojediněle též v nářečí haličských «Dolů»: шпиник a шпоник (sъ-pin-, sъ-pon-), шараньчé (Oedipoda migratoria, Wanderheuschrecke) a шкарупа (v tomto slově jest *š* i v jiných slovanských jazycích, srv. čes. dial. škařupa, Verchratskij, 38); ojediněle též ve východnějších nářečích uhersko-ruských (ve stolici Berežské): шерсть (pol. *sierść szerść*), зашпíнкати (häfteln), шкíра (skora), шкрéбати (srv. čes. škrábati), шалáта (Verchatskij, Знадоби I, 33); ojediněle i dále ve stolici Marmarošské: зашкалы́ты (mit einem Splitter verwunden), шерсть vedle серсть, шерстяны́й vedle серстяны́й (Verchratskij, Ueber die Mundart der Marm. Ruth., 22); hojněji však jen v oněch uhersko-ruských nářečích ve stol.

Spišské a zvláště Šaryšské, které se stýkají bezprostředně s živly polsko-slovenskými: шершень, шерце, гушеніця, reflex. ша a t. d., dále шьіно (sěno), шьміяти, шьпівати, шьніг, шьвіт, гушьлі a t. d. (Verchratskij, Знад. II, 40). Změna v *š*, *ž* jeví obdobný obraz podružné změny v *c*, *dz*, tím že se obmezuje na některá slova (шкло a шерсть jako obecná uvádí na př. Osadca, str. 28, 29) a na sousedství polskoslovenské, anižby se kdekoliv byla stala obecným pravidlem, jak ve východních nářečích uherskoslovenských. Verchratskij uvádí na př. (Знадоби II, 128 sl. a 142 sl.) ukázky z obcí saryšských Kružl'ové a Bodrudžalu, které L. Niederle na mapě označuje za čisto slovenské (Národnostná mapa uh. Slováků, Praha 1903), připomínaje (str. 127, pozn.), že jsou to obce posloveněné. Podle ukázek p. Verchratského jest však nářečí obou těchto obcí dosti čistě rusínské, nemajíc ani *c*, *dz*, ani *š*, *ž*, než toliko v málo případech, jako: шьвятый a шьятый (svatý), шьміял ся, жьвідал ся, дожьвідувал ся — z Kružl'ové, kdežto v ukázce z Bodrudžalu žádného dokladu nenalézám. Z toho je viděti, že změna v *š*, ž není v žádném nářečí rusínském vyvinutým jevem hláskoslovným, nýbrž že se vyskytuje jen ve slovech, ze sousedních nářečí polských a slovenských přejatých.

7. Také střídnicemi za praslovanskou nosovku ѧ liší se nářečí ruská a československá. V nářečí kerestúrsko-kocurském jeví se týž stav, jako ve východní uherské slovenštině:

a) *žatva*, *ohľadame še*, *dva mešaci*, *naj praha*, *cahali*, *vicahli*, *uvjažem*, *uvjažce*, *najčašše*, *pjatoho*, *na pamjatku*, *s počatku*, *dzešatok*, *vžac*, *vžaľi*, *zacaľi*, *prijati* (přijatý), *prijaľi*, *počaľi*, *dzivčata*, *ňebožatko*, 3. pl. *muša*, *pokoša*, *kriča*, *oddzeľa*, *chodza*, *šedza*, *viplaca*, *skupja še*, *robja*, *hutorja* a t. d.;

b) *vec*, *vece*, *vecka*, *najvecej*, *najvekšu*, *češko*, *najcešše*, *meso*, *odredzeni*, *spredzeš*, *predla*, *opet*, *dzešec*, *dzevec*, *dzevecero*, *pecero*, *dvacec*, *tricec*, pron. *me*, *ce*, *še* a *t. d.*;

c) *pejc* (pět), *pejtnac*, *pejdzešat*;

d) *ľihnul* (od lęg- ?).

Takový stav střídnic za praslovanské ę jest příznačným pro východní uhersko-slovenská nářečí a jeví se na př. též v ukázkách p. Hnaťjukových ze vsi Mal'cova ve stolici šaryšské (Етногр. матер. 103—116; L. Niederle zaznamenává Mal'cov na mapě jako ves poloslovenskou, uváděje že má 17% obyvatelstva slovenského a 13. 4% obyv. rusínského). V ukázkách skutečně rusínských takový stav střídnic za psl. ę se nejeví. Vezměme na př. ukázky p. Hnaťjukovy ze vsi Krempachu ve Spiši (Етногр. матер. 93—101; na mapě Niederlově jest Krempach zaznamenán jako obec čistě slovenská, mající 96% slovenského obyvatelstva, srv. o tom pozn. na str. 88). Tu čteme pravidelné *'a:* піньазі, пйасть (pęsť), 3 pl. відьат, летьат, мусьат, ўлапйат,

хибйат, смотрйат, a t. d., тісьачку (tisícku, tisícovou bankovku), reflex. сьа a ша, мйа, нещаслівий a t. d.; jen několik slov se odchyluje: найвекший (srv. pol. *większy*, vých.-slovensky *najvekši*), двацеть, дванацеть, (též дванац), což jeví vliv slovenský. Poukazuje-li p. Hnaťjuk na některé doklady ze studií Iv. Verchratského, není pochyby, že jsou to vesměs podobné vlivy polsko-slovenské. Tak v nářečí haličských Zamišanců: счестя, девєт, десєт, єденайцє (Зап. Шевч. III, 162); v nářečí uhersko-ruském v severním Šaryši: месо, щестя, говедо, єденадцет, дванадцет (Знадоби II, 26—27); v nářečí haličských Lemků: говедо («als Schimpfwort gebraucht», tedy patrně slovo přejaté), счестя, єденацет, двацет, трицет (Arch. XIV, 608) a t. d. Jsou to vždy cizí živly v těchto pohraničných nářečích, právě takové jako венцей, зайонц a j. v nářečí haličských Dolů (Про говор дол. 26). Dále na východ těchto přejatých slov jest méně. Z okolí Munkáče ve stolici Berežské uvádí Verchratskij jen ojedinělé doklady (Знад. II, 20): витезь (patrně maď. *vitez*), клеги́ня, кегиня (= кнѧгъıни) a z nář. Marmarošského žádné.

8. Znakem maloruských nářečí jest změna tvrdého koncového — *ł* v partic. praet. v souhláskové—*u̯*, kdežto východní uhersko-slovenská nářečí—*l* zachovávají. V nářečí kerestúrsko-kocurském máme vždy — *l: kupel sebe*, *rucel* (rutil), *cigaňil* a t. d. Rozdíl je tak zřejmý, že nemůže býti v odpor brán. Pan Hnaťjuk nicméně uvádí některé doklady z popisu uhersko-ruských nářečí stolice Šaryšské (Iv. Verchratskij, Знадоби II). Přihlédneme-li blíže k ukázkám, nalézáme, že — *ł* trvá v obcích: Lukově, Lvově, Becherově, Varadce, Vyšním Mirošově, Kečkovcích, Vápeníku, Kružl'ové, Vyšním Svidníku, Bodružalu (Знадоби II, 113 sl.). Je to tudíž zjev pozoruhodný, a může vzniknouti otázka, není-li v těchto severo-šaryšských obcích zachováno původní — *ł*. Majíce zřetel na ostatní nářečí maloruská, spíše připustíme, že toto — *ł* jest následkem silného vlivu slovenského.

9. Z tvarů slovesných v nářečí kerestúrsko-kocurském uvedu tyto: 1 sg. *budzem*, *pojdzem*, *pridzem*, *ňi možem*, *privjažem*, *zaprem* (zavru), *odňišem*; 1 pl. vždy — *me: pridzeme*, *pojdeme*, *tu sme*, *že mušime*; 3 pl. *šedňu*, *pašu*, *vežňu*, *co su* a t. d., *hoňa*, *visluža*, *ňi jidza*, *robja*, *skupja še* a t. d.; inf. vždy — *c: bivac*, *vožic*, *isc* (jíti), *pojsc*, *dojsc* a t. d. Není tuším třeba doličovati, že souhrn těchto tvarů jest zřejmým svědectvím pro slovenskou povahu nářečí kerestúrsko-kocurského a že doplňuje řadu dokladů s vrchu uvedených, jichž dále rozmnožovati není potřeba. Zvláštnosti nářečí kerestúrsko-kocurského tím ovšem jsou jen naznačeny, daleko ne vyčerpány. Pan Hnaťjuk sám uvádí (str. 17—20) dlouhou řadu hláskoslovných odchylek, doložených v rusínských nářečích západo-haličských a uherských. Než takové všeobecné doklady nestačí. Třeba v každém jednotlivém případě ustanoviti nejen hláskoslovný ráz, nýbrž i zeměpisné rozšíření, z čehož vyjde na

jevo, pokud uvedené odchylky jsou způsobeny vývojem vnitřním a pokud se v nich zračí vliv sousedního živlu, polského a slovenského.

II.

Nářečí kerestúrsko-kocurských Rusínů náleží tedy podle kriterií filologických do skupiny východních, spišsko-šaryšsko-zemplinských, nářečí uhersko-slovenských. Jest všeobecná tradice, dosud ovšem dokumentárně nedoložená, že ruští osadníci kerestúrsko-kocurští přistěhovali se do svých sídel asi před 150 lety ze stolic zemplínské a šaryšské. Rusíni těchto stolic nazývají se nyní «Slovjáci» a mluví «po slovensky». Bačvanští kolonisté těchto názvů neznají, nazývajíce sebe «Rusnak», pl. «Rusnaci» a mluvíce «po rusky». Správně soudí z toho jeden z dopisovatelů p. Hnaťjukových, Jurij Bindas, že název «Slovják» jest novějšího původu (Слов. чи Рус., 29), kterého ještě nebylo, když kolonisté bačvanští rodný svůj kraj opustili. Tento závěr platí též o jazyce. *Nářečí kerestúrsko-kocurské jest živou ukázkou poslovenštěného nářečí rusnáckého před 150 lety.* Tím stává se toto nářečí nemálo důležitým předmětem studia filologického a bylo by si přáti, aby co nejzevrubněji popsáno a zaznamenáno bylo. Běží o podrobné vyložení, co v nářečí bačvanských Rusnáků jest slovenským a co ruským. Věc je dosud nesnadná, protože nemáme náležité dialektologie ani slovenské ani rusínské, nýbrž jen jednotlivé popisy a ukázky nářeční. Obtíže vznikají při každé jednotlivé střídnici hláskové, při každém tvaru, při každé syntaktické vazbě.

Vezměme na př. střídnice za praslovanské ъ. V ukázkách p. Hnaťjukových nalézáme:

a) *zo*, *zoz*: *zo sobu*, *zoml'ic* (съ-mlěti), *zoz hl'inom*, *zoz macerami*, *zos chotara*; podobně se jeví *o* ve slovech: *vonka*, *tot* (ten), *na zadok*, *mohol*, *odvezol*, *vidzel som* a t. d.;

b) vedle toho *e: kreu̯* (krъvь), *teraz*, *tedi*, *ked*, *vežňu* (vъzьmątь);

c) jiné střídnice: *raž* (rъzь), *zadiždžena chvil'a* (dъždь), *gu poledňu*, *gu vichodu*. Co jest v těchto střídnicích slovenským, co ruským majetkem? Odpověď není snadná. V ukázkách falkušovských (O. Broch, Studien) nalézáme též: *zo sobu*, *voš* (vъšь), *vonka*, *zohrac śe*, *vojs* (vъ-jíti), *z desok*, *zamok*, *l'ubou̯* (ljubъvь), ale vedle toho *kreu̯*, *cerkeu̯*, *nochec* (nogъtь), *kedi*. Z toho vysvítá, že všechny kerestursko-kocurské střídnice za praslov. ъ mohou býti slovenské, některé však že mohou býti též ruské.

Jiný příklad poskytuje skloňování jmen přídavných; v ukázkach p. Hnaťjukových čteme vždy sing. gen — *oho*, sing. dat. — *omu*, tedy tvary ruské, které mají též «cotáci» falkušovští (Broch, Studien 36). O těchto tva-

rech možno určitě říci, že jsou původu ruského, tedy v nářečí bačvanských Rusnáků zbytky vlastního nářečí ruského. Koncovky *-oho -omu* jsou též v nářečí «sotáckém» (srv. Broch, Weitere Studien 32), doloženy již ve zpěvníku z r. 1752 (srv. mé Beiträge zur Lautlehre der slovak. Spr. 123), ba sahají dále až do stolice gemerské (t., 123). Vůbec možno říci, že Slováci sice poslovenštili valnou část svých sousedů rusínských, že však tento živel nezanikl beze stopy, nýbrž že vliv svůj zřetelně uplatnil v nářečích slovenských.

Nemálo zajímavé jsou též tvary plur. gen. na *-och*, které v nářečí kerestúrsko-kocurském, jak se podobá, jsou obecné: *nam ňi treba katonacoch* (nám netřeba vojáků), *Rusnacoch, barz l'udzoch, do putoch, kolo tich hňizdoch, do magazinoch*, syntakticky též za akkus. pl.: *dobijice katonacoch* (obdržíte vojáky), *poslal dvoch banduroch, hoňil'i l'udzoch*, ba i za dat. pl.: *gu peňižoch*. Původní lok. plur. je též doložen: *v tich dzirkoch, vajcoch, v pivňicoch, u vodzoch, na voloch*. Jakého původu jest tento gen. pluralis? St. Smal-Stockij (Arch. VIII, 1885, 239) nalezl takové tvary u I. Holovackého (Нар. пѣсни III, 262 a IV, 294), doložené v písních haličských Lemků a uherských Rusínů, tedy v sousedství slovenském, a proto soudil, že se vysvětlují té ž vlivem slovenským. Jinak O. Broch (Weitere Studien, 1899, p. 21) jenž časté užívání gen. plur. tvarů *-och* v nářečí «sotáckém» (v Korumlji) považuje spíše za příznak rusínský. Na které straně jest správný výklad? V uhersko-slovenských nářečích spišských, šaryšských a zemplínských jest skutečně tento gen. pl. *-och* obecný. (Srv. mé Beiträge, 98). Jak je tomu v sousedních nářečích rusínských? Z nářečí haličských Lemků neuvádí Iv. Verchratskij žádného dokladu (Arch. XVI, 1894, 19 sl.), z nářečí haličských Zamišanců taktéž žádného dokladu (Зап. Шевч. III, 177), z nářečí haličských Dolů jen вдовыіх (Про говор дол. 67), z nářečí marmarošského žádného (Ueber die Mundart der Marm. Ruth., 28), z nářečí bereżského žádného dokladů (Знадоби I, 63 sl.). Teprvé při popise nářečí rusínského ze stolic: spišské, šaryšské a zemplínské praví Iv. Verchratskij (Знадоби II, 73 sl.), že tvar gen. pl. *-och* jest všeobecný u všech kmenů, a uvádí hojně dokladů. O. Broch z nářečí «cotáků» falkušovských a dubravských dokládá gen. pl. nach *-och* jen ojediněle, jako tvary výjimečné: *dňoch* (Studien 54), *maceroch* (55). Na základě tohoto, poměrně kusého materialu není lze řešiti otázku, v kterém nářečí tento novotvar vznikl, ač rozšířenost na straně slovenské jest patrně větší.

Je-li nesnadno, určovati ethnický původ hláskových a tvarových změn, oč obtížnější jest při nynějším stavu slovanské dialektologie stanoviti příslušnost vazeb syntaktických! V ukázkách kerestúrských čteme na př. takovou vazbu: *išpan še pita bandurovi, birovovi*, tedy sloveso *pytati* s dati-

vem. Očekáváme při slovese *pъtati pytati* genitiv, který je tu skutečně doložen z mnohých slovanských (srv. Miklosich, Vergl. Gr. IV, 493 sl.) i neslovanských jazyků (funkce ablativní), anebo aspoň akkusativ; avšak odkud vazba dativní? Snad vznikla podle vzoru *modliti sę komu*, podle níž se spojuje i *prositi sę* s dativem. Tak slovensky: *on sa nikomu neklaňal, nikomu sa neprosil* (Hattala) a polsky: *nie prośmy się nikomu* Linde (Miklosich, V, Gr. IV, 597). Takto by se uvedená vazba vysvětlila, ale zbývá otázka, v kterém nářečí se vyvinula, v slovenském či v ruském?

Zůstává tedy při náležitém rozboru nářečí kerestúrsko-kocurského mnoho otázek nerozřešených; nicméně tolik s jistotou říci se může, že jest to nářečí, které nyní, v tom stavu, jenž známe z ukázek páně Hnaťjukových, náleží do skupiny slovenských nářečí šaryšsko-zemplínských. A jelikož není o tom pochybnosti, že lid, tímto nářečím mluvící, podle ethnického původu jest rusínský, máme před sebou nářečí, které si tento rusínský lid osvojil, dokud ještě byl v rodném kraji šaryšsko-zemplínském, pod kulturním a hospodářským vlivem slovenským. K takové základní změně jazykové bylo zajisté zapotřebí dlouhé doby, snad několik století. Mnohé vysvětlení by tu mohly poskytnouti hospodářské dějiny oněch krajů. Podobá se zajisté, že slovenská vrstva, snad zemanská, byla panující, kdežto obyvatelstvo ruské bylo poddané. Ovšem je to pouhá domněnka, která se při této úvaze mimoděk namanuje. Snad bude vůbec lze, vysvětliti vznik východního nářečí uhersko-slovenského — spišsko-šaryšsko-zemplínského — jako výsledek výbojného postupu živlu slovenského na úkor živlu polského a rusínského.

III.

Tyto výklady byly již vysázeny, když mně pan *Gabor Kostelnik Homzov* poslal sbírku svých básní, vydaných pod názvem: *З моїого валала.* Идилски веньец. Жовква, Печатня ОО. Василіян. 1904. 43 str. Obsahem této knihy jest poetické vylíčení krásného a šťastného života vesnického, jak se jeví po celý rok v rodné obci spisovatelově, v Báč-Kerestúře, při čemž zachováno v celé básni *velmi věrně domácí nářečí.* Pan spisovatel byl tak laskav a zaslal mi na mé požádání celou báseň též v transkripci latinské.

Maje takto po ruce nový pramen lidové řeči kerestúrské, připojuji zde, na základě tohoto pramene, krátký popis hláskoslovný a tvaroslovný, drže se celkem téhož pořádku.

1. Západoslovanské ц, дз jest obecným pravidlem: a) kompar. вец, вецей, вецка; subst. ноц, вноци, полноц; около пеца, pl. пеци; gen. помоци,

adj. моцни, komp. моцньейшим; на плецу; плаца; part. indecl. на — ци: трешаци (trešaci), прериваюци, одглашуюци, указуюци, шпиваюци, льецаци a j.; adj. od těchto participií utvořená: на швицацо (= skvěle), пишацо (= pyšně); 3. pl. мецу (mecu = metají); partic. наквицену (kvítím ozdobenou); verba iterat. врацали, врацаю (3. pl.), наруцали, руца (3 sg.), з окруцаньом a j. Není tu žádné odchylky. b) praep. медзи, медз собу, помедзи, медзитим; subst. на медзу; adj. цудзи; partic. утрудзени (upracovaný), родзеней, зачудзени (udivený); verba iterat. прехадзало, 3. sg. випровадза, схадза; 3 pl. посхадзаю, позихадзаю; zvláště zřetelně v 3 pl. похоцкую. Jediná odchylka jest ve slovech církevně-slovanských: «День божого народженя» (str. 34). Jinak odchylky není žádné. Z toho plyne, že v lidové řeči kerestúrské není jiných střídnic, než toliko slovenské ц, дз.

Poznámka. Několikkrát doloženo jest též дз za obecné slovanské з: дзвони задзвоньели, дзвоном одзвоньели, дзвонко, дзвонковим гласом, задзвинѣ (zadzviňi 3 sg.).

2. Vkladné л — epentheticum — se naprosto nevyskytuje, ani starší ani pozdější. Čteme tedy: sg. nom. жем, dat. жеми, instr. жему; partic. облюбене, ньевиробени, схабеней, виставени; verba iter. поставяли, охабяли, 3. pl. схабя, сподабя, наздравяю, též охабаю; podobně i tvary 3. pl. направя, поздравя, трубя a též люба; part. охабя, любяци. Všeobecně slovenské *hrable* nalézáme i zde: з граблями. Jediná odchylka jest církevněslovanský tvar: вибавленю (vybavl'eňu) na str. 31.

3. Obecným pravidlem jsou tvary *trat* a *trět*. Jediné odchylky jsou: хлопи (10, 16, 41) vedle náležitého хлапец, dále jednou млода (29) vedle obvyklého млада.

4. Obecná jest skupina дл: sg. nom. кридло, plur. gen. кридлох, instr. кридлами, adj. кридлати, pl. брадла («kupi žita l'ebo inšakoho zarna»), зубадла (na koních); видлами; verb. 3 sg. модлѣ (modl'i), 3 pl. помодля ше, part. модльели,модляци; спадла. Odchylné jest *harlo* = hardlo, hrdlo: гарла, гарлом; dále *selo* ve slovese одсельела (vystěhovala), ше одселѣм (= odsel'im).

5. Povšimnutí zasluhuje též zachovaná skupina souhlásková кв a гв: з квета, зос кветами, квиток, на квиткох, квеце (kvítí) виквитало, розквитла, заквицени (kvítím ozdobený), наквицену гвиздочками (hvězdičkami jako kvítím ozdobenou), з гвизду (s hvězdu), гвиздами, на гвиздочку. Vždy zůstává кв, гв, bez výjimky.

6. Střídnice za ъ a ь jsou o a e: вонка, на предок, на задок, статок (statek), сон (sen), пошол (pošel), зос дому (z domu), зос поля (z pole), зос любову (instr.), сом (jsem) a j.; пес (pes), овес (oves), у чести (u cti). Od-

chylně nalézáme e též za ъ ve slově: деском (od «deska»), з дескох (z desek), на дещички (na deščičky = na deštičce).

7. Pozoruhodna jest rozmanitost střídnic za původní slabičné p a л: a) шерцо (srdce), церпиц (trpěti), до верху (do vrchu), верхом (vrchem), завершели (završili = dokončili), завершує (3 sg. završuje = končí), сцернянка (strniště), на сцерньох (na strništích), перши (první), мертви (mrtvý), верца (3 pl. vrťá, vrtí), змеркање (smrkání, soumrak), též черпаю (3 pl. čerpajú); b) зарно (zrno), гарсц (hrsť), на гарсцох (na hrstích obilí), чарни (černý), барз (brzo = velmi), тварде (tvrdé), змарзнуте (zmrznuté), позамарзовала (pozamrzovala), претаргнье (3 sg. pretrhne), витаргнуц (vytrhnúť), гарню ше (3 pl. hrnou se); c) городосци (sg. gen. hrdosti), зморщени (smrštěný); d) кирвави (krvavý), вистирчени (vystrčený); e) бринѣ (3 sg. brní, totiž kosa). Podobně při л: a) слунко (slunko), длуги (dlouhý), яблука (jablka); b) слиза (slza), глѣбоки (hluboký); c) полни (plný), наполнює (3 sg. naplňuje), наполньела (naplnila); d) жовци ше (3 sg. žlutá se, totiž med), жовца ше (3 pl. žlutají se, totiž «hušatka»), забовчує (3 sg. zablčuje, oheň), разбовчани (rozblčený, plamen). V posledních střídnicích je patrný vliv maloruského jazyka.

8. Také za ѣ máme trojí střídnice: a) чловек (člověk), дзецко (děcko), место (místo), хльеба (chleba), хльебик (chlebík), ньевеста (nevěsta), до мехох (do měchů), зос мехом (s měchem), шедзели (seděli), льетали (lítali), грее (hřeje 3 sg.), завее (zavěje 3 sg.), одбера (odbírá 3 sg.), пресцера (prostírá 3 sg.) a j.; b) писма (píseň), вира (víra), шнѣх (sníh), шнѣгови (sněhový), дзивче (děvče), дзивки (dívky), до хлѣва (do chléva), цивки (cívky), била (bílá), билостриберни (bělostříbrný), заспивал (zaspíval), ale též витрик (větřík), повишала (pověšela), предвичного (předvěčného, totiž světla, výraz církevní, str. 30), inf. видзиц (viděti), церпиц (trpěti) a j. c) цали (celý), цала (celá), цале (celé), шаце (setí, subst. verb.), сцадзує (3 sg. scezuje, totiž zrno), вицадзели (vycedili), бляди (bledý), блядих (bledých).

9. Střídnice za ѧ jsou dvojí: a) вецей (více), чешки (těžký), гльеда (3 sg. hledá), гльедали (hledali), клькаю (3 pl. klekají), треше (3 sg. třese), akk. це (tě), refl. ше (se), дзивче (děvče), čistě ruské jest ся (str. 32); b) вяжу (3 pl. vážou), повязане (povázané), оглядаю (3 pl. ohlédají), шяту (svatou), шястоц (svatost), пратки (přadky, přástky), прагали (přahali), спрагнули (spřáhnuli), жадали (žádali), щашлѣвосц (ščašl'ivosc = štěstí), започала (započala), на початку (na počátku), мешачком (měsíčkem), шущаце (šuščace = šustící, totiž žito), дзивчата (děvčata), 3 pl. коша (kosí), льеца (letí), наваря (naváří) a j.

10. Mladší palatalisace zubnic *t́* a *d́* jest všeobecným pravidlem: a) inf. описац, слухац a t. d. (vždy), досц (dosť), мац (mať, máti), понѣзносц

(poňiznost, pokora), цма (tma), цмасте (temné), цемни (temný), оцец (otec), сцерньь (strniště), цепли (teplý), ценючки (teňučký), ньe гоньце (ne hoňte), сце (jste), пацерки (páterky, růženec), запльецени (zapletený), мацер (máteř), на месце (na místě), у прикльеце (v příkletě), на посцелку (na postelku), уцешуе (utěšuje 3 sg.), прescepa (prestiera 3 sg.), сцели (chtěli), плаци (3 sg. platí), сцигньe (stihne), циньом (tínem, stínem), цихе (tiché), уцих (tichl), у чесци (u cti), ци (ti), сцагньe (stáhne), нацагали (natáhali), вицагнули (vytáhnuli), 3 pl. льеца (letí), прехваца (přechvátí), kollekt. лѣсца (lístí), квеца (kvítí) a t. d. Odchylky obvyklé jsou: тераз, тебе, истей (sg. gen. fem.); z církevního jazyka: дате (32), откупитель (35); b) челядз (čeleď), з людзми (s lidmi), прездзень (přes den), свадзба a звадзба (svatba), будзе (3 sg.), идзе (3 sg.), дзвери (dvéře), кудзель (koudel), ньедзеля (neděle), дзеци (děti), видзел (viděl), дзе (kde), дзегдзе (kdekde, kdekoliv), 3 sg. родзи, ходзи a j., дзивей (divé), од дзивчатка (od děvčátka), подзвигньe (3 sg.), вшадзи (všude), шедзаци (šedzaci, seděci), 3 pl. шадза (sedí), видза (vidí), заедза (zajedí), пребудза (probudí) a j. Obvyklé odchylky: еден (jeden); кед (keď); z církevního jazyka: дѣва (30), народил (32), една (30), дѣдове (dědové, starci).

11. S touže důsledností mění se *s* a *z* v *š* a *ž*: a) ньеше (3 sg. nese), ешень, до ешенѣ (do ješeňi, do jeseně), шестрички (sestřičky), пошедаю (3 pl.), нашмее (3 sg.), яшньее (3 sg.), жалошньe (adv.), у шветльe (ve světle), шнѣгови (sněhový), жалошлѣви (žalostlivý), швет (svět), ошльепньe (3 sg. ošl'epňe), у сушеда (u souseda), ньe шме (3 sg. ne smí), нашмеяцн (part.), крашньe (krásně), клаше (klásí, kollekt.), зашпивал (zazpíval), шиви (sivý), 3 sg. глаши (hlásí), коши (kosí) a j., швички (svíčky), щашлѣвосц (ščašl'ivosc = štěstí), зашвици (3 pl. zasvítí), мешац (měsíc), оштри (ostrý), ошлѣк (oslík), 3 pl. коша (kosí), по кошачкох (po kosačkách), по клашу (po klásí), у яшелькох (u jesliček), dále tvary: reflex. ше a prototéž заш (zase), кед биш (ked bys), якуш (jakousi), 2 sg. ши (jsi), dále ньешка (dneska) a j. Odchylek jest velmi málo. Nalézám jen dvě: весело (veselo), веселе (veselé), весели (veselí, pl.), ale vedle toho вешельме ше (veselme se), вешелѣ (3 sg. veselí), dále jednou на висини (35). b) жем (země), споза жеми, за жему, з жему, жельени (zelený), зжельеньели (zžel'eňeli), жима (zima), жимно жимну, на драже (na dráze), бояжлѣви (bázlivý), любежлѣво (l'ubežl'ivo), привеже (3 sg.), вожи (3 sg.), звожуе (3 sg.), позвожело (po-zvozilo), 3 sg. пражньее (prázdní), 3 pl. вежню (vezmou), a j.

12. Zvláště připomenouti sluší zachované starobylé západoslovanské ш v zájmenných tvarech: вше (vždy), шицок (všecek), шицки (všecky), вшадзи (všude) a j.

13. Skupina шч je starší a mladší: ище (ješče), кущик (kúščik), ку-

щичко, блещаци (bleščaci), щашлѣвосц (ščašl'ivosc), спущуе (spuščuje, 3. sg.); ale vedle toho čteme též витрик шущи (3 sg. šušči = šustí) a класок засущи (zasušči = zasuští), podobně пущи (3 sg. pustí) a пущел (pustil); konečně i вщас (v čas).

14. Z tvarů časovacích uvádím: 1 sg. берем, пишем; 3 sg. нье да, запатри, розльетуе a t. d., vždy bez т; 1 pl. радуйме ше и вешельме, даме; 3 pl. су (jsou), спу (chtí), иду (jdou), пошедаю (posedají), коша (kosí), льеца (letí) a t. d., vždy bez т; inf. vždy — ц: исц (jíti), зисц (sjíti), jen jednou církevní tvar навеселити (32); dále буц (býti), jako partic. бул (byl); partic. *i* — kmenů: бавели, зноели, мушел, робел a t. d.; partic. zavřených kmenů odsouvají л: вильет (vyletl), розльет (rozlétl), приньес (přinésl), вес (vézl), уцих (utichl), зарип (zarýpl), розбег (rozběhl), обумар (obumrl), též повед биш (pověděl bys).

15. Několik tvarů skloňovacích: a) pron. цо (podle této výslovnosti patří Keresturští mezi «Cotáky»); gen. з нього (z ňoho), його (joho), ale též наньго (naňho), -ого je též koncovka všech přídavných: малого, жадного a t. d.; dat. — ому: младому (vždy); instr. пред ню (pred ňú); nom. pl. дзеци мойо мили; b) subst.: sg. gen. до волѣ (do voľi), podle kmenů tvrdých; lok. по загради (po zahradě), по води, на лавки a t. d.; instr. под тополю, з мацеру; pl. gen. u všech kmenů — ох: рукох, власох, людзох a t. d., jako lok: о часох, о шарканьох, на квиткох; syntakticky tento tvar má též význam akkusativu: орехох там сипаю (ořechy tam sypají).

Rozbor ukazuje, že lidový jazyk kerestúrský, jak se jeví v písních p. Gabora Kostelnika, člena řecko — katolického semináře v Záhřebě, rovná se úplně uhersko-slovenskému nářečí, jež je obecné ve stolicích zemplinské a šaryšské.